

Andrzej Gaczoł*

Zabytkowy drewniany kościół pw. św. Sebastiana w Wieliczce – prace restauratorskie w przeszłości i obecnie

Historic wooden church of St. Sebastian in Wieliczka – restoration work in the past and present

Słowa kluczowe: Wieliczka, architektura sakralna, kościół pw. św. Sebastiana, prace konserwatorskie

Key words: Wieliczka, church architecture, church of St. Sebastian, conservation work

1. WPROWADZENIE

Wiele przyczyn złożyło się na fakt, że Wieliczka jako miasto – zwłaszcza pod względem twórczości architektonicznej – nie osiągnęła nigdy poziomu godnego historycznej i gospodarczej rangi kopalni soli, stanowiącej wraz z kopalnią bocheńską największe przedsiębiorstwo w przedrozbiorowej Polsce. Niemniej, zapoznając się z zachowanymi zabytkami „nadziemnej” Wieliczki dochodzimy do stwierdzenia, iż zgromadzony na jej terenie zasób dziedzictwa artystycznego stanowi niezwykle istotny fragment w historii sztuki polskiej, zasługujący na bezwzględną ochronę i konserwację¹.

Obok kompleksu zamku żupnego, do najcenniejszych zespołów i obiektów zabytkowych należą: kościół parafialny pw. św. Klemensa o bardzo odległej genezie swej struktury z barokową kaplicą i kryptą grobową Morstinów, barokowy zespół kościelno-klasztorny oo. Franciszkanów – Reformatorów i modrzewiowy kościół pw. św. Sebastiana. W 1912 r. inżynier górnik, poeta i publicysta Zdzisław Kamiński (1862-1920) pisał, że kościół św. Sebastiana był jedynym obiektem na terenie Wieliczki, który w przeszłości kojarzył się wieliczanom oraz coraz liczniejszym turystom z bogactwem i potęgą przedrozbiorowej Polski: *niezawodnie (...) spoglądano ku Wieliczce na kościół św. Sebastiana jako na najwyższy znak widomy niewyczerpanego królewskiego spicherza, który kraj nieraz ratował w potrzebie*².

Kościół pw. św. Sebastiana zbudowano na południowy wschód od średniowiecznego śródmieścia, na terenie dawnej wsi Lednica Górna (będącej obecnie wielickim przedmieściem). Jest on orientowany, jednonawowy, z nawą prostokątną, zbliżoną do kwadratu i węższym oraz niższym prezbiterium, trójbocznie zamkniętym. Do prezbiterium od północy przylega niewielka zakrystia. Najbardziej lapidarną, a zarazem najbardziej trafną charakterystykę wielickiej świątyni

1. INTRODUCTION

Numerous causes have contributed to the fact that Wieliczka as a town – especially as far as its architectonic output is concerned – has never reached the level worthy of the historic and economic rank of the salt mine which, together with the salt mine in Bochnia, constituted the greatest enterprise in Poland before the Partitions. Nevertheless, getting acquainted with the preserved monuments in the “above-ground” Wieliczka, we can reach a conclusion that the artistic heritage collected there constitutes an extremely significant fragment in the history of Polish art, deserving absolute protection and conservation¹.

Besides the salt-works castle complex, the most valuable historic complexes and objects are: the parish church of St. Clemens with very distant origins of its structure with a Baroque chapel and the burial crypt of the Morstin family, a Baroque church and monastery complex of the Franciscan – Reformers order, and a larch-wood church of St. Sebastian. In 1912, a mining engineer, poet and publicist Zdzisław Kamiński (1862-1920) wrote that the church of St. Sebastian was the only object in the area of Wieliczka which in the past, for the local inhabitants and numerous tourists, was associated with the riches and the power of pre-Partition Poland: *undoubtedly (...) in Wieliczka the church of St. Sebastian was looked upon as the highest sign visible of the inexhaustible royal granary which many times saved the country in need*².

The church of St. Sebastian was built to the south-east of the medieval downtown, on the site of the former village of Lednica Górna (which nowadays is a suburb of Wieliczka). It is oriented, one-nave object, with a rectangular nave resembling a square, and a narrower and lower presbytery enclosed in a triangle. From the north the presbytery is adjoined by a small

* dr hab. inż. arch. Andrzej Gaczoł, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* dr hab. inż. arch. Andrzej Gaczoł, Institute of History of Architecture and Monument Conservation, Department of Architecture, Krakow University of Technology

pozostawił wielki znawca drewnianej architektury sakralnej Marian Kornecki (1924–2001): *jest to piękna, tradycyjna świątynia, w której odbija się historyczna ciągłość uroczych polskich kościołów z drewna. Wyważona bryła, zdominowana wyniosłą i wysmakowaną w proporcjach tak bardzo również „polską” wieżyczką na sygnaturkę (zakończoną baniastym hełmem pokrytym blachą miedzianą), wiąże w sobie skromność z majestatem, a zarazem uosabia tożsamość naszej kultury i jest częścią górniczej Wieliczki*³.

Do nawy od północy dobudowano pięcioboczną niewielką kruchtę. Od zachodu – obszerny czworoboczny przedsionek z nadbudowaną niską wieżą na rzucie kwadratu, zwieńczoną daszkiem namiotowym i kształtną, baniastą kopułą obitą w całości gontem.

Wnętrza nawy i prezbiterium przekrywają spłaszczone sklepienia pozorne. Prezbiterium oświetlają od południa dwa prostokątne okna (z figuralnymi witrażami). Nawę – po dwa okna, od południa i od północy. W obu przeciwległych ścianach nawy (północnej i południowej) znajdują się otwory wejściowe w prostych, prostokątnych obramieniach. Drzwi od północy pozostają najczęściej zamknięte. Ściany od wewnątrz oraz sufity prezbiterium i nawy – ozdobione zostały w 1906 r. niezwykle barwną polichromią przez Włodzimierza Tetmajera (1861–1923), jednego z czołowych przedstawicieli Młodej Polski: malarza, poetę i pisarza, a także działacza politycznego.

Ściany głównych brył korpusu są od zewnątrz zwieńczone profilowanymi, wydatnymi gzymsami. Dachy – o nachyleniu około 45° i o znacznej różnicy wysokości kalenic pomiędzy nawą a prezbiterium – pokryte zostały w 2012 r. po ponad stu latach ponownie gontem.

2. POWSTANIE ŚWIĄTYNI I JEJ PRZEBUDOWY (XVI–XVIII W.)

Inicjatywa budowy wotywniej świątyni ku czci św. Sebastiana, męczennika z III w., popularnego patrona chroniącego m.in. od chorób zakaźnych i orędownika w czasach epidemii, powstać miała w związku z zarazą cholery, która w 1530 r. zdziesiątkowała mieszkańców Wieliczki. Niektórzy dawniejsi badacze sugerowali zgoła, iż budowa miała być rozpoczęta bezpośrednio po ustaniu epidemii w latach 30. XVI w. Częściej podawane były jednakże lata 1581–1582, odnotowujące trwanie budowy, jakoby znajdującej się wówczas w stanie surowym. Natomiast bezsporną, pewnie udokumentowaną protokołem wizytacji kanonicznej jest data poświęcenia drewnianej kaplicy św. Sebastiana (wraz z ołtarzami) 29 czerwca 1598 przez kardynała Jerzego Radziwiłła, biskupa krakowskiego⁴.

*Wę współczesnej nam literaturze naukowej dotyczącej wielickiego kościoła silnie zadomowiły się właśnie te daty z 4. ćwierci XVI stulecia. Niemniej, jeszcze przed I wojną światową Feliks Kopera wyraźnie nie dostrzegał w zachowanej budowli żadnego szczegółu sprzed XVIII w. – pisał Marian Kornecki i tak podsumował swoje rozważania: proporcja budowli, sposób nakrycia, jak też bardzo wiele szczegółów nie pozwalają datować obecnej budowli wcześniej niż na XVIII w. Braku przede wszystkim tak powszechnie od średniowiecza stosowanej wersji przekrycia według systemu więźbowo-zaskrzyniowego a i inne szczegóły ciesielskie, jak oprofilowania otworów wejściowych, stolarka i jej okucia – należą do repertuaru form późnego baroku. W tych konstatacjach – dodał – nie należy dopatrywać się cech ujemnych. Wręcz przeciwnie zwraca uwagę harmonijna architektura i solidność budowli wzniesionej z wyborowego asortymentu drewna, przywodząca na myśl jak najdawniejsze czasy (...)*⁵.

sacristy. The most lapidary, and at the same time the most pertinent characteristics of the church in Wieliczka was left by a great expert on wooden church architecture, Marian Kornecki (1924–2001): *it is a beautiful traditional church, which reflects the historic continuation of charming Polish wooden churches. A balanced bulk, dominated by a lofty and tasteful in its proportions so very “Polish” spire for the little bell (topped with a bulbous dome covered with copper sheets), combines modesty with majesty, while embodying the identity of our culture and being a part of miners’ Wieliczka*³.

A small pentagonal porch was added to the nave from the north, and from the west – a spacious quadrangular vestibule with an added low steeple on the plan of a square, topped with a tent-like roof and a shapely bulbous shingled dome.

Interiors of the nave and the presbytery are covered with flattened corbel vaults. The presbytery is lit from the south by two rectangular windows (with figurative stained-glass panes), and the nave by two windows from the south, and two from the north. In both opposite walls of the nave (the north and the south) there are entrance openings in simple, rectangular frames. The north door usually remains shut. The walls inside and the ceilings in the presbytery and the nave were decorated with an extremely colourful polychrome in 1906 by Włodzimierz Tetmajer (1861–1923), one of the leading representatives of the Young Poland current: a painter, poet and writer, as well as a political activist.

The walls of the main parts of the building are on the outside crowned with profiled, protruding cornices. The roofs, sloping at the angle of about 45° and a considerable difference of height between the ridge of the nave and the presbytery, after over a hundred years, were covered with shingle again in 2012.

2. CREATION OF THE CHURCH AND ITS TRANSFORMATIONS (THE 16TH–18TH C.)

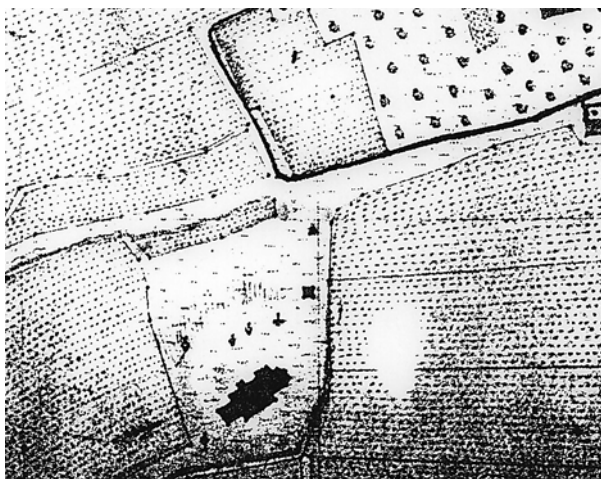
The idea of building a votive church dedicated to St. Sebastian, a martyr from the 3rd century, a popular patron protecting from e.g. infectious diseases and an intercessor in times of epidemics, was to be initiated in connection with a cholera epidemics which decimated the habitants of Wieliczka in 1530. Some older researchers suggested that the construction was to have commenced directly after the epidemics died down in the 1530s. However, the years 1581–1582 were given more often as the construction period of the then supposedly building shell. The unquestionable date, documented by a protocol from the canonical visitation, is the date of consecration of the wooden chapel of St. Sebastian (with the altar) on 29 June 1598 by Cardinal Jerzy Radziwiłł, the Bishop of Krakow⁴.

*In our contemporary scientific literature concerning the church in Wieliczka the dates from the 4th quarter of the 16th century are deeply rooted. Nevertheless, even before the World War I, Feliks Kopera clearly did not perceive any details from before the 18th c. in the preserved building – Marian Kornecki wrote, thus summing up his considerations: proportions of the building, its roofing, as well as many other details do not allow for dating the present building earlier than to the 18th c. First of all, there is no truss-connecting roofing system, so commonly used since the Middle Ages, and other carpentry details, such as profiles of entrance openings, joinery and fittings – belong to the repertoire of late-Baroque forms. In these observations – he added – one should not see negative features. On the contrary, attention is drawn to the harmonious architecture and solidity of the building erected from select assortment of timber, bringing to mind the times long gone by (...)*⁵.

Ryc. 1. Kościół pw. św. Sebastiana na kolorowanym miedziorycie z 1645 r. Ryt. W. Hondius według mapy M. Germana. Muzeum Polskie w Rapperswille. Kopia w Archiwum MWKZ

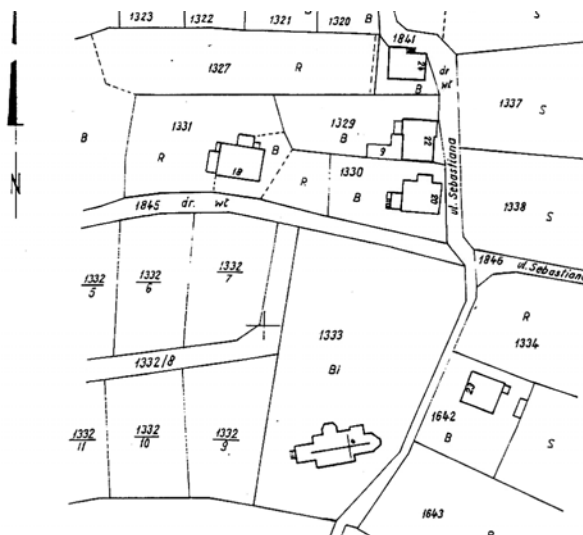
Fig. 1. Church of St. Sebastian in a coloured copperplate from 1645. Engraved by W. Hondius according to the map of M. German. Polish Museum in Rapperswil. Copy in the Archive of the Lesser Poland VMC

Ryc. 2. Fragment planu Wieliczki Ludwika E. Hrdina z 1818 r. Rzut kościoła niemal identyczny jak obecnie. Kopia ze zbiorów autora

Fig. 2. Fragment of the plan of Wieliczka by Ludwik E. Hrdina from 1818. Projection of the church almost identical as today. Copy from the author's collection

Przychyłam się to tych stwierdzeń i podtrzymuję tezę, że w burzliwych dziejach kościoła wiek osiemnasty jest istotnym okresem w jego historii i przeszedł on wówczas co najmniej „gruntowną przebudowę”. Do rozstrzygnięcia pozostaje problem, czy w trakcie tej przebudowy (bądź wcześniejszych remontów) zmieniono rzut i bryłę świątyni.

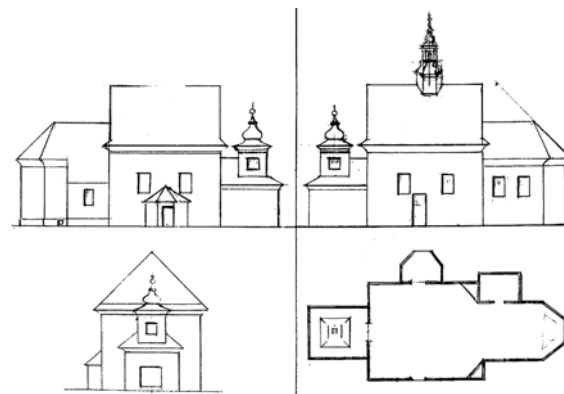

Ryc. 3. Fragm. współczesnego wycisku z mapy ewidencji gruntów
Fig. 3. Fragment of a contemporary extract from a land records map

Ryc. 4. Widok kościoła od strony pd.-zach. Rys. z natury H. Walter ok. 1859 r., litografia J. Brydaka. Kopia ze zbiorów autora

Fig. 4. View of the church from the south-west. Drawn from nature by H. Walter around 1859, lithograph by J. Brydak. Copy from the author's collection

Ryc. 5. Rysunki inwentaryzacyjne kościoła (rzut poziomy, elewacje południowa, północna i zachodnia) wyk. przez Macieja A. Seykottę ok. 1863 r. Das St. Sebastian Kirche, Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich, sygn. rękop. 2965/III. Kopia w Archiwum MWKZ

Fig. 5. Inventory sketches of the church (plan, south, north and west elevation) drawn by Maciej A. Seykotta around 1863. Das St. Sebastian Kirche, National Museum in Krakow, the Czartoryski Library, manuscript sign. 2965/III. Copy in the Archive of the MVMC

I concur with those opinions and support the thesis that in the turbulent history of the church the eighteenth century was a significant period, and that the church underwent at least a “total refurbishment” then. Whether during that refurbishment (or earlier renovations) the plan and bulk of the church were altered, remains to be resolved.

Na podstawie wyjątkowo bogatego archiwalnego zasobu kartograficznego dotyczącego Wieliczki, zgromadzonego w zbiorach Muzeum Żup Krakowskich, przeprowadziłem analizę lokalizacji i rzutów kościoła. Niestety, najstarszy plan Wieliczki z 1638 roku Marcina Germana – należącego do najwybitniejszych geodetów górniczych XVII wieku⁶ – uległ w miejscu lokalizacji kościoła św. Sebastiana całkowitemu zniszczeniu. Możemy tylko stwierdzić identyczny, jak obecnie, kształt działki oraz identyczną lokalizację kościoła: w południowo-zachodniej części posesji (miejsce uszkodzenia planu).

Plany Germana w 1645 roku wyrzutował holenderski rytownik Wilhelm Hondius. Hondius zaznaczył budowlę okrągłą w środkowej części działki, czyli zmienił jej położenie i z tego powodu replikę kościoła (kaplicy) św. Sebastiana przez niego wprowadzoną uważam za wątpliwą.

Z planów XVII-wiecznych pozostaje tylko plan F. Ciglera (Cyglera vel Zieglera), powstały prawdopodobnie w latach 1640-1650, na którym rzut kościoła Św. Sebastiana jest zaznaczony niezdecydowanie jako krzyż grecki⁷. Na istnienie w XVII wieku kościoła czy kaplicy drewnianej (*Capellae lignea S. Sebastiani*, o której mowa w wizytacji biskupiej z 1598 r.), opartej na rzucie krzyża greckiego, może wskazywać również aksonometryczny rysunek obiektu ponad planem miasta i przekrojem poprzez kopalnię. Na planie krzyża greckiego założony jest kościół pw. św. Katarzyny zbudowany w Przytkowicach koło Kalwarii Zebrzydowskiej, znajdujący się od 1962 r., po translokacji, w Skawinkach (w powiecie wadowickim). Franciszek Woltyński w monografii *Średniowieczny kościół w Przytkowicach* pisał, że kościół przytkowicki ma charakter kościołków drewnianych z XV i XVI wieku⁸, jednakże Kornecki datował kościół z Przytkowic na XVIII wiek (1733 rok)⁹.

Marian Kornecki odniósł się także do planów wielickiej „centralnej świątyni” z czasów Hondiusa oraz Ciglera i zapisał: *Może jest w tym przekazie jakiś ulotny kształt tej pierwszej kaplicy? Mówiąc o okresie przemian, nazwanym „między gotykiem a barokiem” wspominałem, że polskie kościoły z drewna, z braku wyraźnych importowanych wzorów przystających do tutejszych warunków, nie przyjęły modnych tendencji architektury renesansowej. (...) Są przecież pewne wyjątki: nieliczne i stosunkowo późne kaplice centralne, jakby odbijające dalekim echem fascynację Zygmuntofską kaplicą, że wymienię tu krakowską kaplicę św. Małgorzaty i Judyty na Salwatorze (z 1680 r., ale wzniesioną na miejscu wcześniejszej sprzed około stu lat). Więc nasuwa się myśl, że o ile owe szkice nie były tylko przypadkowym tworem wolnej wyobraźni, to może właśnie Capella S. Sebastiani na lednickiej górze była jeszcze jednym pokrewnym przykładem podobnej kreacji, tym bardziej, iż jako kaplica wotywna nie musiała stosować układu typowego dla świątyni parafialnych*¹⁰.

W 1743 r. Jan Fryderyk Müllendorf wykonał replikę planu Marcina Germana. Do prezbiterium na rzucie prostokąta, zamkniętego prostą ścianą, przylega nawa o rzucie zbliżonym do kwadratu.

Bardzo ciekawym planem jest „Delineacja okolicy miasta...” z 1753 r., na której powtórzony jest rzut z repliki wykonanej przez Müllendorfa, z tym że na rzucie nawy zaznaczone jest koło lub ośmiobok, co sugeruje istnienie, być może, drewnianej, pozornej kopuły z latarnią bądź sygnaturką.

Podobny układ (zbliżonej do kwadratu nawy i prostokątnego, zamkniętego prostą ścianą prezbiterium) pojawia się na miedziorycie J.E. Nilsona, tłoczonym w Augsburgu w latach 1766-1768. Na pierworysie planu ufortyfikowania miasta z 1777 roku zaznaczone jest jeszcze prosto zakończone prezbiterium, ale już pojawiają się: zakrystia od strony północnej

On the basis of a relatively extensive archive cartographic collection referring to Wieliczka, kept in the Salt Mine Museum, I have carried out an analysis of the location and plans of the church. Unfortunately, the oldest plan of Wieliczka from 1638 by Marcin German – belonging to the most eminent mining geodesists of the 17th century⁶ – was completely destroyed in the place where the church of St. Sebastian ought to have been located. We can only confirm the shape of the plot identical to the present one, and also identical location of the church: in the south-west section of the property (the place where the plan was damaged).

In 1645, German's plans were engraved by a Dutch engraver, Wilhelm Hondius. Hondius marked a round building in the central part of the plot, so he changed its location and because of that a copy of the church (chapel) of St. Sebastian introduced by him I regard as dubious.

Among the 17th-century plans the only one left is the plan by F. Cigler (Cygler vel Ziegler), created probably in the years 1640-1650, in which the projection of the St. Sebastian's church was hesitantly marked as a Greek cross⁷. The existence in the 17th century of a church or wooden chapel (*Capellae lignea S. Sebastiani* that was mentioned in the bishop's visitation from 1598), based on the plan of a Greek cross, might also be indicated by an axonometric drawing of an object above the town plan and a cross-section through the mine. The church of St. Katharine built in Przytkowice near Kalwaria Zebrzydowska, since 1962 after its translocation situated in Skawinki (Wadowice County), was founded on the plan of a Greek cross. Franciszek Woltyński in his monograph *Medieval church in Przytkowice* wrote that the church in Przytkowice resembles a typical wooden church from the 15th and 16th century⁸, although Kornecki dated the church in Przytkowice to the 18th century (1733)⁹.

Marian Kornecki also commented on the plans of the “central church” in Wieliczka from the times of Hondius and Cigler, and wrote: *Maybe there is in this form a fleeting shape of the first chapel? Talking about the period of transformation called “between the Gothic and the Baroque” I mentioned that because of the lack of distinct imported models appropriate for local conditions, Polish wooden churches did not follow the fashionable tendencies of Renaissance architecture. (...) There are, however, certain exceptions: few and relatively late central chapels, as if remotely echoing a fascination with the Sigismund Chapel, to mention the Krakow chapel of St. Margaret and Judith in Saluator (from 1680, but erected on the site of the one preceding it by about a hundred years). So a thought comes to mind, that unless the sketches were merely an accidental creation of free imagination, maybe it was the Capella S. Sebastiani in Lednica Górná that was the one more related example of a similar creation, the more so, as being a votive chapel it did not have to have the layout typical for parish churches*¹⁰.

In 1743, Jan Fryderyk Müllendorf made a replica of the map by Marcin German. The presbytery on the plan of a rectangle and enclosed with a straight wall, is adjoined by the nave on the plan resembling a square.

A very interesting map is the “Delineation of the town surroundings...” from 1753, in which the projection from a replica made by Müllendorf is repeated, although there is a circle or an octagon marked on the plan of the nave, which suggests the existence of perhaps a false wooden dome with a lantern or a little bell spire.

A similar layout (of the nave resembling a square and a rectangular presbytery enclosed with a straight wall) appeared on the copperplate engraving by J.E. Nilson, made in Augsburg in the years 1766-1768. In the first draft of the town fortifica-

i kruchta – dzwonnica od zachodu. Na szczegółowym planie Wieliczki z lat 1784–1785, autorstwa Karola Franciszka v. Nikolassy i Karola Fleckhammera von Aystätten, naniesiony jest rzut kościoła zbliżony do obecnego, z trójbocznie zamkniętym od wschodu prezbiterium. Brak tylko kruchty północnej.

Sylwetka kościoła – umieszczona ponad planem miasta, wśród sylwetek innych najznamienitszych obiektów – również nie odbiega od obecnej. Jest to rysunek elewacji północnej, bez kruchty.

Natomiast identyczny z obecnym – wraz z kruchtą północną – rzut kościoła znajduje się na planie opracowanym przez zespół geometrów pod kierunkiem Ludwika Emanuela Hrdiny w 1818 r. Plan ten jest wyjątkowo dokładny i nie odbiega swoją precyzją w przedstawieniu zabudowy, podziałów własnościowych oraz elementów zagospodarowania przestrzennego od planu katastralnego, opracowanego w ramach katastru galicyjskiego w 1847 r.

Sylwetka kościoła od strony północnej, z bardzo małą kruchtą – dzwonnica od zachodu, pojawia się na widoku ogólnym miasta, rysowanym przez Fischera, litografowanym przez Rybičkę, a opublikowanym w pracy Feliksa Boczkowskiego z 1843 r.¹¹

Fragment kościoła od strony południowo-zachodniej – już w pełni w obecnym wyglądzie – pojawił się na widoku ogólnym Wieliczki, narysowanym w 1859 r. przez Henryka Waltera – zachowanym w Muzeum Narodowym w Krakowie oraz na litografii Jędrzeja Brydaka, opartej na ołówkowym rysunku Henryka Waltera.

Rysunki inwentaryzacyjne kościoła św. Sebastiana (rzut poziomy oraz elewacje południową, północną i zachodnią) wykonał około 1863 r. Maciej Alojzy Seykotta, w ramach inwentaryzacji wielickich budynków, znajdujących się w strefie zagrożenia górniczego¹².

Z uwagi na fakt, że plan F. Ciglera nie został dotychczas szczegółowo opracowany, możemy tylko opierać się na planach XVIII-wiecznych i przyjąć, iż od tych czasów generalnie rzut poziomy kościoła nie uległ radykalnym przemianom. Zastanawiający jest jednakże fakt bardzo szybkiej wymiany całej substancji budowlanej (niewiele ponad 100 lat po konsekracji). Może to sugerować rozbudowę kościółka, połączoną ze zmianą rzutu i bryły dawnej budowli, określanej w najstarszych dokumentach mianem kaplicy.

O dwuetapowym remoncie – przebudowie (?) kościoła w XVIII wieku świadczą zarówno materiały kartograficzne, jak i badania podpiwniczenia – krypty pod prezbiterium, przeprowadzone w czerwcu i lipcu 1997 r. przez historyka architektury Jana Janczykowskiego¹³. Krypta znajduje się pod prezbiterium, z wyłączeniem części absydowej i założona jest na rzucie prostokąta o wymiarach wewnętrznych 557 × 454 cm. Wnętrze nakryte jest sklepieniem kolebkowym o spłaszczonym łuku (czyli sklepieniem koszowym), zaczynającym się na poziomie terenu. W sklepieniu widoczne są dwie lunety związane z pierwotnymi okienkami doświetlającymi wnętrze. Okienko od strony północnej jest zamurowane w związku z późniejszą dobudową zakrystii. W oparciu o wymiary cegieł, arch. J. Janczykowski datuje kryptę na 1. połowę XVIII w. (w 2. połowie mało prawdopodobne byłoby użycie cegły palcówki)¹⁴.

Natomiast wprowadzenie trójbocznie zakończonego prezbiterium w 2. połowie XVIII wieku potwierdzają zarówno materiały kartograficzne (plan Wieliczki z lat 1784–1785 Nikolassy'ego i Fleckhammera), jak i fakt ufundowania ołtarza głównego w 1759 r., o czym głosi data odnaleziona w czasie prac

tion plan from 1777, the still straight enclosed presbytery was drawn, but there also appeared: the sacristy on the north side and the porch – bell tower in the west. In the detailed map of Wieliczka from the years 1784–1785, drawn by Karol Franciszek v. Nikolassy and Karol Fleckhammer von Aystätten, there is a projection of the church similar to the present one, with the presbytery triangularly enclosed from the east. Only the north porch is missing.

The silhouette of the church – located above the town plan among silhouettes of other prestigious objects – does not differ from the present, either. It is a sketch of the north elevation, without the porch.

A projection of the church identical with the present one – with the north porch – can be found on the town plan prepared by a team of land surveyors supervised by Ludwik Emanuel Hrdina in 1818. The plan is exceptionally precise and does not differ in its precision in representing the building development, property division or elements of spatial development from the cadastral plan drawn for the Galician cadastre in 1847.

The silhouette of the church from the north, with a very small porch – bell tower in the west, appeared in the general view of the town sketched by Fischer, its lithograph printed by Rybička, and published in the work of Feliks Boczkowski from 1843¹¹.

A fragment of the church from the south-west – in its full present-day form – appeared in the general view of Wieliczka, sketched by Henryk Walter in 1859, preserved in the National Museum in Krakow, and in a lithograph by Jędrzej Brydak based on the pencil drawing by Henryk Walter.

Inventory sketches of the St. Sebastian's church (a plan and the south, north and west elevations) were made by Maciej Alojzy Seykotta around 1863, within the process of inventorying buildings in Wieliczka located in the zone of mining hazard¹².

Because of the fact that F. Cigler's plan has not been studied in detail yet, we can only base on the 18th-century town plans and assume, that since then the plan of the church has not been radically altered. However, the fact that the whole building substance was very quickly replaced (a little over 100 years after its consecration) seems rather puzzling. It might imply an extension of the church, combined with changing the plan and the shape of the former building which, in the oldest documents, used to be referred to as a chapel.

The two-stage renovation – rebuilding (?) of the church in the 18th century was confirmed both by cartographic materials, and the examination of the cellar – crypt under the presbytery carried out in June and July 1997, by a historian of architecture Jan Janczykowski¹³. The crypt was located below the presbytery, except its apse section, and was laid on the plan of a rectangle measuring 557 × 454 cm. The interior was covered with a barrel vault with a flattened arch (i.e. the basket vault), starting at the level of the land. There were two lunettes visible in the vault, related to the original small windows lighting the interior. The window on the north side was walled in because of later addition of the sacristy. On the basis of brick sizes, an architect J. Janczykowski dated the crypt to the 1st half of the 18th century (in the 2nd half the use of hand-formed brick would be rather unlikely)¹⁴.

The introduction of the triangularly enclosed presbytery in the 2nd half of the 18th century is confirmed by both cartographic materials (plan of Wieliczka from the years 1784–1785 by Nikolassy and Fleckhammer), and the fact of founding the main altar in 1759, the evidence of which is the date found

konserwatorskich w 1998 r. na kołowrocie ruchomego obrazu ołtarzowego.¹⁵ W 1777 r. uruchomiono również nowe organy zrobione przez Ojca Eliasza Wykuszewskiego Zakonnika S. Klasztoru Cysterskiego professa Konwentu Jędrzejowskiego, za staraniem X. Jana Latkiewicza na ten czas podproboszczego Wielickiego kosztem pobożnych Parafianów¹⁶, które to organy istniały do 1914 r.

W kościelnej *Księdze rachunkowej dochodów i wychodów*¹⁷, którą zainicjował w 1902 r. Antoni Jaglarz, „zawidowca kościółka”, jak sam się określił, znajduje się odpis *Deklaracji sprzedaży Kościoła św. Sebastiana Wieliczce w 1797-mym*. Z niestarannie sporządzonego odpisu wywnioskowałem, że we wspomnianej „Deklaracji” delegaci rajców miejskich Wieliczki – w imieniu całego obywatelstwa miasta – zobowiązali się do wykupienia przez miasto wystawionego na licytację kościoła, przede wszystkim w celu utrzymania go w dotychczasowym miejscu¹⁸. Wystawiającym była Cesarsko-Królewska Komisja Cyrkularna, reprezentująca organy władzy zaborcy austriackiego, a spotkanie odbyło się w wielickim magistracie 31.03.1797 r. Potwierdzeniem nabycia kościoła św. Sebastiana przez gminę jest fakt, że jeszcze 29.12.1946 r. Zarząd Miejski w Wieliczce poinformował Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, iż opiekunem – patronem i zarządcą Kościoła tego jest gmina miasta Wieliczki wspólnie z probostwem rzym.-kat.¹⁹

3. PRACE REMONTOWE I KONSERWATORSKIE W LATACH 1903-1914

W ostatnich latach XIX wieku, pomimo niewielkich prac remontowych, o których świadczy napis na ścianie wschodniej wewnątrz zakrystii, nad drzwiami: *Wojciech Liśkiewicz, majster ciesielski, 18 października 1892* (remontował świątynię – AG), kościół św. Sebastiana ponownie – jak w 1797 r. – popadł w ruinę i opustoszał, „że noszono się z myślami zupełnie go znieść i rozebrać”²⁰.

Nawiązując do jubileuszu 300-lecia konsekracji kościoła, obywatele Wieliczki – entuzjaści restauracji zaniedbanej świątyni, stowarzyszeni w Komitecie Opieki nad Kościółkiem Św. Sebastiana²¹ – rozpoczęli intensywne starania o pozyskanie środków finansowych na podjęcie i prowadzenie prac oraz utrzymanie kościoła. Przygotowali m.in. widokówki – cegiełki z apelem, który kończył się słowami: *Dziś w 300-letni jubileusz konsekracji kościoła odzywamy się do Was, Obywatele i Kmiotkowie, bogaci i ubodzy, z prośbą: otoczcie kościółek Św. Sebastiana taką opieką jak Wasi dziadowie, złóżcie według stanu i możliwości swojej ofiarę na dalszą niezbędną naprawę jego, a Bóg jak Ojcom Waszym tak i Wam to wszystko sownie wynagrodzi*.

Do najwybitniejszych odnowicieli świątyni należeli: Adolf Scheuring (1862-1919), kasjer Urzędu Miejskiego i Powiatowej Kasy Oszczędności, Antoni Jaglarz – opiekun i „gospodarz” kościoła, autor większości zapisów we wspomnianej *Księdze rachunkowej dochodów i wychodów w kościółku Św. Sebastiana*, Michał Łuszczkiewicz, dr praw, adwokat i zastępca burmistrza Wieliczki oraz Zygmunt Napoleon Miczyński (1861-1921), aptekarz i były burmistrz. O znaczącej roli w odnowie kościoła Adolfa Scheuringa, pierwszego przewodniczącego Komitetu Opieki nad Kościółkiem Św. Sebastiana pisał w 1909 r. inżynier górnik, publicysta Zdzisław Kamiński, którego opinię o drewnianej świątyni wielickiej już przytaczałem.

Kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie rozpoczęto w 1903 r., jak głosi zapis w *Księdze rachunkowej*²². W tym roku zawiązał się wspomniany już Komitet Opieki, który postawił sobie również za cel *danie pewnego kierunku w robotach*

during conservation work in 1998 on the winch of the movable altar picture.¹⁵ In 1777, the use of the new organ made by Father Elias Wykuszewski, a Monk of the Cistercian Monastery and a professor of the Jędrzejow Order, by the effort of X. Jan Latkiewicz at that time a sub-vicar of Wieliczka at the expense of devout Parishioners¹⁶ was initiated, and the organ existed until 1914.

In the church *Account book of income and expenditure*¹⁷ initiated in 1902 by Antoni Jaglarz, “a manager of the church” as he called himself, there is a copy of a *Declaration of sale of the Church of St. Sebastian to Wieliczka in the year 1797*. From the carelessly made copy I concluded that in the aforementioned “Declaration” delegates of the Wieliczka town councillors – on behalf of all the citizens of the town – promised that the town would buy out the church put up for auction, primarily in order to maintain it on the previous site¹⁸. The seller was the Imperial-Royal Circular Commission, representing the authority of the Austrian occupying forces, and the meeting was held in the Wieliczka town hall on 31.03.1797. A confirmation that the church of St. Sebastian had been purchased by the municipality was the fact that on 29.12.1946 the Municipal Council in Wieliczka informed the Voivodeship Monument Conservator in Krakow, that the protector – patron and manager of that Church is the municipality of Wieliczka together with the Roman-Catholic parish¹⁹.

3. RENOVATION AND CONSERVATION WORK IN THE YEARS 1903-1914

In the last years of the 19th century, in spite of some renovation work the evidence of which is the inscription on the east wall inside the sacristy, above the door: *Wojciech Liśkiewicz, master carpenter, 18 October 1892* (renovated the church – AG), the church St. Sebastian again – like in 1797 – fell into decline and grew empty, so “that it was intended to have it completely closed and dismantled”²⁰.

In connection with the jubilee of 300 years since its consecration, citizens of Wieliczka – enthusiasts of the restoration of the neglected church, gathered in the Committee for Protecting the Church of St. Sebastian²¹ – made intensive efforts in order to acquire financial means for undertaking and conducting the work, as well as further maintenance of the church. They prepared e.g. postcards – donation certificates with an appeal which ended with the following words: *Today, on the 300th anniversary of the church consecration we turn to you, Citizens and Commoners, rich and poor, with a request: take such care of the church of St. Sebastian as your forefathers did, offer a donation according to your standing and wealth towards its further indispensable repairs, and God will amply reward you as He did your ancestors*.

Among the pre-eminent restorers of the church were: Adolf Scheuring (1862-1919), cashier at the Municipal Office and the County Savings Bank, Antoni Jaglarz – a caretaker and the “host” of the church, author of the majority of entries in the already mentioned *Account book of income and expenditure in St. Sebastian's church*, Michał Łuszczkiewicz, a doctor of law, a barrister and a vice-Mayor of Wieliczka, and Zygmunt Napoleon Miczyński (1861-1921), an apothecary and a former Mayor. The significant role in the church restoration of Adolf Scheuring, the first chairman of the Committee for Protecting the Church of St. Sebastian, was described in 1909 by the mining engineer and writer Zdzisław Kamiński whose opinion concerning the wooden temple in Wieliczka I have already quoted.

The complex renovation-conservation work began in 1903, according to the entry in the *Account book*²². That was the year

restauracyjnych, które dotąd według woli jednostek często ze szkodą dla zabytku przeszłości – przeprowadzano²³.

Na posiedzeniu Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej, które stanowiło załączek struktury administracyjnej ochrony zabytków na ziemiach polskich, 24.11.1903 r. nadzór nad pracami przy kościele powierzono znanemu architektowi, konserwatorowi i profesorowi Wyższej Szkoły Przemysłowej w Krakowie, Sławomirowi Odrzywolskiemu (1846-1933), który od 1886 roku prowadził prace projektowo-badawcze, a później restauracyjne w katedrze na Wawelu²⁴. Na wniosek Sławomira Odrzywolskiego i w oparciu o przedkładane przezeń sprawozdania Grono kilkakrotnie przyznawało subwencje na remont (m. in. na posiedzeniach w lipcu 1905, w kwietniu i w lipcu 1907)²⁵. 2.07.1907 r. uchwalono nawet podniesienie subwencji na restaurację kościoła „do wysokości 200 koron z uwagi, że Komitet zastosował się zupełnie do życzeń konserwatorów”.

Wspomniane subwencje ze strony Grona Konserwatorów tylko wspierały fundusze zebrane z różnych źródeł lokalnych. Dużą była m.in. ofiarność wielickich rzemieślników. Wystarczy tylko wspomnieć, że w 1904 roku za darmo stopnie do wszystkich trzech ołtarzy wykonał Wojciech Grochal – emerytowany górnik i majster stolarski. Ludwik Widomski (1885-1919), nadmaszynista salin wielickich „sprawił gromochron od pierona i kontrolował całą robotę”, a Jan Korek, starszy majster ciesielski „dał cieśli salinarnych do wyrwania podłogi drzewianej i to także darmo”²⁶.

Wspomniałem już, że kościół św. Sebastiana na początku XX wieku wymagał przeprowadzenia w szybkim czasie kompleksowych prac remontowych. Wystarczy tylko zwrócić uwagę, iż do 1905 roku nad całym kościołem nie było żadnej powały. Ze starych desek – jak głosi zapis w *Książce rachunkowej* – ułożono powałę dopiero w pierwszej połowie 1906 roku²⁷.

W 1903 roku, kiedy rozpoczęto prace, popełniono kilka błędów, które w późniejszych latach należało poprawić. M.in. jak szczerze zapisał Antoni Jaglarz: „Malarz pokojowy odmalował część kościoła. Zrobił źle, nie umiał inaczej”²⁸. Dopiero w 1904 r. przystąpiono do zasadniczych prac, które wyprzedziły prace konserwatorskie i aranżacyjne. M.in. wykonano ceglana podmurówkę pod wszystkimi ścianami kościoła, przyciesia zabezpieczono przeciwwilgociowo „ksykaterem”, wymieniono podłogę wewnątrz nawy oraz przemurowano z nowej cegły trzy filary w krypcie pod prezbiterium i wykonano nową posadzkę w całym kościele. Wstawiono nowe drzwi od północy i zachodu, odremontowano wstępnie sygnaturkę i dzwonnice oraz „ganeł cały nowy z podmurowaniem”²⁹ (od strony północnej).

Największym przedsięwzięciem w 1906 r. było malowanie całego kościoła oraz przerobienie dwóch ołtarzy bocznych, naprawa ścian nad chórem, szalowanie nowymi deskami północnej ściany³⁰. *Polichromię całego kościoła na tle naturalnym, bo starego modrzewiu o tonie prawie blade-różowym, wykonał tak serdecznie po swojsku, po naszymu, tak kolorowo bajecznie, że się ma oczy pełne maków i niezabudek – pocziwy pan sąsiad z Bronowic: Włodzimierz Przerwa-Tetmajer, który sobie bardzo kościółek upodobał i za bezcen go prawie wymalował* – napisał w 1909 r. Zdzisław Kamiński³¹. Włodzimierzowi Tetmajerowi pomagał artysta malarz kościelny

when the previously mentioned Committee for Protection of the Church was established, whose main intention was to give a certain direction to restoration work which so far was conducted by the will of individuals but often to the detriment of the historic monument²³.

At the meeting of the Circle of Conservators from Western Galicia, which constituted a germ of the administrative structure for monument protection in the Polish lands, on 24.11.1903 supervision over the work in the church was entrusted to a well-known architect, conservator and professor at the Wyższa Szkoła Przemysłowa (Industrial High School) in Krakow, Sławomir Odrzywolski (1846-1933), who from 1886 conducted research-project work, and later restoration in the Wawel Cathedral²⁴. In response to Sławomir Odrzywolski's application and on the basis of reports he submitted, the Circle repeatedly granted subventions for renovation (e.g. at the meetings in July 1905, April and July 1907)²⁵. On 2.07.1907, it was even decided that the subvention for the church restoration should be raised “to the sum of 200 crowns, since the Committee has fully complied with the conservators' wishes”.

The mentioned subventions on the part of the Circle of Conservators only assisted the funds obtained from various local sources. For instance, the craftsmen of Wieliczka were very generous. Suffice it to say, that in 1904 Wojciech Grochal – a retired miner and a master carpenter made steps to all three altars for free. Ludwik Widomski (1885 – 1919), an engine driver in the Wieliczka salt mine “procured a lightning conductor from the bolts and controlled the work”, and Jan Korek – a senior master carpenter “sent salt mine carpenters to tear out the wooden floor and also for free”²⁶.

I have already mentioned that at the beginning of the 20th century the church of St. Sebastian needed complex renovation work to be conducted in a short time. It is enough to draw attention to the fact that until 1905 there was no ceiling over the whole church. As the entry in the *Account book* says – the ceiling made from old planks was laid only in the first half of 1906²⁷.

In 1903, the year when the work was to begin several mistakes were made which had to be corrected in later years. Among other, Antoni Jaglarz honestly recorded: “A house painter painted a part of the church. He did it poorly, as he couldn't any better”²⁸. Only in 1904 the fundamental work commenced, which preceded conservation and decoration work. E.g. brick underpinning was made under all the walls in the church, ground beams were damp-proofed with “ksykater”, the flooring in the nave was replaced, three columns were re-made from new bricks in the crypt under the presbytery, and a new floor was laid in the whole church. New doors were fitted in from the north and west, the small bell steeple and the bell tower were initially renovated, as well as “the whole new porch with underpinning”²⁹ (on the north side).

The largest-scale enterprise began in 1906 and involved painting the whole church, altering two side altars, repairing the walls over the choir, and shoring the north wall with new planks³⁰. *The polychrome in the whole church on the natural background of old larch wood of almost pale-pink hue, was made in such a loving, familiar, our way, in such fabulous colours that your eyes are full of poppies and forget-me-nots – by dear neighbour from Bronowice: Włodzimierz Przerwa – Tetmajer, who liked the church very much and painted it almost for a song* – Zdzisław Kamiński wrote in 1909³¹. Włodzimierz Tetmajer was assisted by a church artist painter Mr. Józef Mikulski, born in Wieliczka, talented in his painting work. He was very accommodating and at the Committee's request frequently commuted from Krakow, where he lived and was in

Ryc. 6. Odcisk pieczęci Komitetu Opieki nad Kościółkiem Św. Sebastiana, ok. 1903 r.

Fig. 6. Imprint of the seal of the Committee for Protection of the Church of St. Sebastian, around 1903

p. Józef Mikulski, rodem z Wieliczki, zdolny w swojej pracy malarskiej. Był bardzo przychylny i na prośbę Komitetu ciągle dojeżdżał z Krakowa, bo tam był zamieszkały i pilnował swoją czeladź, dopóki się robota nie ukończyła. Trwało to 9 tygodni. P. Tętmajer był 36 razy, a p. Mikulski 37 i praca została skończona gratis. Czeladników było trzech³². Józef Mikulski zmarł w Krakowie w styczniu 1908 r. i tamże został pogrzebany³³.

Na prośbę Komitetu znaczne wsparcie finansowe na remont więźby dachowej oraz nowe pokrycie kościoła z dachówki karpiołki wyjednał w wysokości 1000 koron, w 1907 r. w C.K. Dyrekcji Skarbu we Lwowie, wybitny wieliczczanin Stanisław Kuczkiewicz (1864-1907), starszy radca górniczy i kierownik galicyjskiego kopalnictwa solnego w Ministerstwie Finansów ówczesnej stolicy Galicji³⁴.

Dnia 29.09.1906 r. ks. biskup Anatol Nowak (1862-1933), sufragan krakowski, późniejszy biskup ordynariusz przemyski, dokonał uroczystego poświęcenia odnowionego Domu Bożego. Księdza Biskupa powitano w bramie triumfalnej, ustawionej obok przystanku kolejowego i apteki o godz. 8.30 rano, a całodzienna uroczystość zakończyło „spalenie o godzinie 8-mej wieczór... ogni bengalskich przy kościółku”³⁵.

Na zebraniu Grona Konserwatorów 9.10.1908 r. Feliks Kopera (1871-1952), ówczesny dyrektor Muzeum Narodowego w Krakowie i wspomniany już historyk sztuki – konserwator, podał wiadomość o *wzorowej i pełnej pietyzmu restauracji kościoła Św. Sebastiana w Wieliczce, co tym więcej podnieść należy, że restauracji tej dokonali umiejętni miejscowi obywatele, zamieniając ten zabytek naszego drewnianego budownictwa na przybytek sztuki w całym tego słowa znaczeniu*. Feliks Kopera postawił wówczas wniosek o wypłacenie dotychczasowej subwencji oraz uchwalenie 200 koron na ostateczne wykończenie dzieła³⁶.

„Wykończenie dzieła” nie nastąpiło zbyt szybko. 30.10.1910 r. uroczystość poświęcono 3 nowe dzwony, ufundowane staraniem wspomnianego już starszego maszynisty salinarnego i radnego miejskiego, Ludwika Widomskiego³⁷. W 1911 r. „skończono obicie blachą miedzianą wieżyczki na środku kościoła”³⁸, w 1912 r. zakupiono od artysty malarza Floriana Stanisława Cynka (1838-1912) obraz Najświętszej Marii Panny Niepokalanie Poczętej do prawego ołtarzyka (kosztował 200 koron) oraz wstawiono witraże, zaprojektowane przez Stefana Witolda Matejkę (1871-1933), bratanka Mistrza Jana, a wykonane w Krakowskim Zakładzie Witrażowniczym Gabriela Żeleńskiego³⁹. Dnia 14.05.1914 r. Krajowa Firma Organmistrzowska Rudolfa Haasego ze Lwowa oddała do użytku nowe organy, wykonane przez siebie⁴⁰.

Antoni Jaglarz zakończył *Książkę rachunkową* opisem wtargnięcia Rosjan do Wieliczki 30.11.1914 r.: *pamiątkowy dzień dla Galicji i zamieszanie między narodami jak Rosjanie Galicję oblegli i przybyli do naszego miasta, a 8-go grudnia o 10-tej godzinie wieczór uciekli precz. (...) Wszystkie urzędy wyjechały z miasta, wszystkie sklepy w całym mieście zostały zrabowane, wielka liczba strzałów szła na nasze miasto (...) Antoni Jaglarz to opisał, bo był w domu*⁴¹. I niezamordowanie zabiegał o wszystkie potrzeby dla zabytkowego kościoła.

4. KOŚCIÓŁ ŚW. SEBASTIANA W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM I PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ (DO 1989 ROKU)

Zakończenie konserwacji kościoła zbiegło się ze staraniami o utworzenie w Wieliczce gimnazjum państwowego, którego inaugurację poprzedziło powołanie Szkoły Realnej w 1910 r.⁴² Kościół św. Sebastiana w miesiącach wiosennych, letnich i jesiennych stał się kościołem gimnazjalnym.

*charge of his domestic staff, until the work was completed. It lasted 9 weeks. Mr. Tętmajer visited 36 times, Mr. Mikulski 37, and the work was completed gratis. There were three apprentices*³². Józef Mikulski died in Krakow in January 1908 and was buried there³³.

In 1907, at the request of the Committee, considerable financial support to the amount of 1000 crowns for the renovation of the roof truss and a new beaver-tail roof tile covering of the church was obtained from the K.u.K. Treasure Management in Lviv, by an eminent citizen of Wieliczka Stanisław Kuczkiewicz (1864-1907), a senior mine councillor and the manager of the Galician salt mining at the Ministry of Finance in the then capital of Galicia³⁴.

On 29.09.1906, Bishop Anatol Nowak (1862-1933), the suffragan of Krakow, and later the bishop – ordinary of Przemysl, ceremoniously consecrated the renovated House of God. The Bishop was welcomed at the triumphal arch erected near the railway station and the pharmacy at 8.30 a.m., and the whole-day celebrations were finished “at 8 o'clock in the evening... by burning Bengali fireworks by the church”³⁵.

At the meeting of the Circle of Conservators on 9.10.1908, Feliks Kopera (1871-1952), the then director of the National Museum in Krakow and the already mentioned art historian – conservator, informed about *excellent and full of loving care restoration of St. Sebastian's church in Wieliczka, which ought to be more stressed as the restoration was ably completed by local citizens, thus turning the monument of our timber building tradition into a temple to art, in every sense of the word*. Feliks Kopera put forward a motion for paying out the agreed subvention and forwarding 200 crowns towards the final completion of the work³⁶.

“Completion of the work” did not occur too soon. On 30.10.1910, 3 new bells were, founded due to the efforts of the already mentioned senior engine driver in the salt mine and town councillor, Ludwik Widomski, were ceremoniously consecrated³⁷. In 1911, “fixing copper sheets on the steeple in the middle of the church was completed”³⁸; in 1912, a painting of the Virgin Mary Immaculately Conceived was purchased for the right altar from an artist-painter Florian Stanisław Cynk (1838-1912) (it cost 200 crowns), and stained glass panes were fitted in, which were designed by Stefan Witold Matejko (1871-1933), a nephew of Master Jan, and manufactured in the Krakow Stained-glass Workshop of Gabriel Żeleński³⁹. On 14.05.1914, the State Organ-Master Firm of Rudolf Haase from Lviv installed the new organ which it had built⁴⁰.

Antoni Jaglarz finished his *Account book* with a description of Russian troops invading Wieliczka on 30.11.1914: *a memorable day today for Galicia and confusion among the nations when the Russians surrounded Galicia and came to our town, and on the 8th of December at 10 o'clock in the evening they fled. (...) All the offices left the town, all the shops in the whole town were plundered, a great many shots were fired towards our town (...) Antoni Jaglarz wrote it, as he was at home*⁴¹. And he tirelessly provided for all the needs of the historic church.

4. CHURCH OF ST. SEBASTIAN IN THE INTERWAR PERIOD AND AFTER WORLD WAR II (UNTIL 1989)

Completion of the church conservation coincided with efforts to establish a state gymnasium in Wieliczka, the inauguration of which was preceded by establishing the Real School in 1910⁴². The Church of St. Sebastian for the spring, summer and autumn months became a gymnasium church.

Ryc. 7. Widok kościoła od strony pd. w 1922 r. Pocztówka ze zbiorów autora

Fig. 7. View of the church from the south in 1922. Postcard from the author's collection

Ryc. 8. Widok kościoła od strony pn.-wsch. Fot. T. Chrzanowski, 1957 r. Archiwum MWKZ

Fig. 8. View of the church from the north-east. Photo: T. Chrzanowski, 1957. Archive of the Lesser Poland VMC

Ryc. 9. Widok kościoła od strony zach. Fot. A. Długosz, 1962 r., pocztówka ze zbiorów autora

Fig. 9. View of the church from the west. Photo: A. Długosz, 1962, postcard from the author's collection

Był to równocześnie okres narastania aktywności patriotycznej. 15.07.1910 r., w pięćsetną rocznicę bitwy grunwaldzkiej, w kościele św. Sebastiana odbyło się uroczyste nabożeństwo dla młodzieży szkolnej⁴³, a później, aż do wybuchu I wojny światowej po niedzielnych nabożeństwach w gimnazjalnej świątyni, w czasie których wygłaszano patriotyczne kazania, ks. dr Tadeusz Kruszyński⁴⁴, wówczas zastępca nauczyciela Szkoły Realnej w Wieliczce, uczył młodzież musztry w wielickim parku im. Adama Mickiewicza⁴⁵.

Niedzielne Msze Święte dla młodzieży gimnazjalnej kontynuowali w kościele św. Sebastiana m.in. księża katecheci: Teodor Czaputa i Stanisław Szwaja.

W ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej przewodniczącym Komitetu Opieki nad Kościołem Św. Sebastiana został niezwykle oddany sprawom wielickiej kultury Franciszek Widomski⁴⁶, syn jednego z opiekunów modrzewiowej świątyni, Ludwika.

Franciszek Widomski 6.10.1937 r. zaprosił ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie (dalej: WKZ w Krakowie), Jerzego Remera⁴⁷, do wizyty w kościółku św. Sebastiana. Z odręcznej adnotacji konserwatora Remera możemy się dowiedzieć, że wspólnie z inż. arch. Henrykiem Jasieńskim „zbadał sprawę i wydał polecenie zabezpieczenia przed wpływami atmosferycznymi dachów i cokołu kościoła” oraz równocześnie wystąpił do Zarządu Miejskiego w Wieliczce o przygotowanie danych, koniecznych do zamierzonego wpisania kościoła św. Sebastiana do rejestru zabytków i uznania go za zabytek sztuki⁴⁸.

It was also a period of intensified patriotic activity. On 15.07.1910, on the five-hundredth anniversary of the Grunwald battle, a special service for secondary school students was celebrated in the church of St. Sebastian⁴³, and later until the outbreak of World War I after the Sunday services in the gymnasium church during which patriotic sermons were preached, Rev. dr Tadeusz Kruszyński⁴⁴, then a stand-in teacher in the Real School in Wieliczka, taught young people military drill in the local Adam Mickiewicz Park⁴⁵.

Sunday services for the gymnasium student were continued in the church of St. Sebastian by other priests e.g.: Teodor Czaputa and Stanisław Szwaja.

During the final years before the outbreak of World War II, the chairman of the Committee for Protecting the Church of St. Sebastian was Franciszek Widomski⁴⁶, extremely dedicated to the issues of Wieliczka culture, a son of Ludwik – one of the protectors of the larch-wood.

On 6.10.1937, Franciszek Widomski invited the Voivodeship Monument Conservator in Krakow (further: VMC in Krakow), Jerzy Remer⁴⁷, to visit the church of St. Sebastian. From an hand-written note of the conservator Remer we can learn that, together with engineer architect Henryk Jasieński, he “investigated the case and issued an order to protect the roofs and plinth of the church against the elements”, while at the same time he applied to the Municipal Management of Wieliczka for preparing the data necessary for the intended entering the church of St. Sebastian to the heritage register and acknowledging it to be an art monument⁴⁸.

Wybuch drugiej wojny światowej przerwał czynności administracyjne i do sprawy powrócono po dziesięciu latach, w następstwie wniosku Zarządu Miejskiego w Wieliczce z 29 grudnia 1946 r., w którym podano, że „opiekunem – patronem i zarządcą kościoła” jest gmina miasta Wieliczki, wspólnie z probostwem rzymskokatolickim w Wieliczce⁴⁹.

WKZ w Krakowie Józef Dutkiewicz⁵⁰ uznał 8.10.1947 r. kościół św. Sebastiana za zabytek na podstawie artykułów 1, 2 i 3 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca 1928 o *opiece nad zabytkami* (Dz. P.U.R.P., Nr 29, poz. 265)⁵¹.

Decyzja o uznaniu świątyni za zabytek spowodowała ożywienie administracyjnych poszukiwań środków i materiałów dla restauracji kościoła oraz jego otoczenia, jednakże do większych prac remontowych nie doszło. Jako ciekawostkę przytoczę wniosek Zarządu Miejskiego w Wieliczce z 3.08.1949 r. skierowany do WKZ w Krakowie o zgodę na *pokrycie gontem dachu oraz kopuły nad kruchtą na kościele św. Sebastiana*. Pomimo pozytywnej odpowiedzi konserwatora Józefa Dutkiewicza gontów nie zakupiono.

W 1969 r. ks. Kazimierz Gałoński, ówczesny proboszcz parafii św. Klemensa w Wieliczce, do której cały czas należał kościół św. Sebastiana, wykupił od rodziny Nawrotów sąsiednią posesję przy ul. św. Sebastiana 23⁵², a stojący na niej mały dom jednorodzinny dostosował dla potrzeb mieszkania rektora opiekującego się kościołem.

5. RESTAURACJE KOŚCIOŁA W LATACH 1996-1998 ORAZ OD 2009 ROKU

Przed uroczystościami z okazji rocznicy 400-lecia poświęcenia kościoła, które miały miejsce w czerwcu 1998 r., w wyniku starań ówczesnego rektora kościoła, ks. Lucjana Łukaszewicza, dokonano w świątyni przeglądu i wymiany instalacji elektrycznej, wymiany części ofasowań blacharskich, odremontowano najbardziej zniszczoną zachodnią część dachu kościoła oraz zniszczoną część pokrycia baniastej kopuły nad kruchtą zachodnią⁵³. Ks. rektor dopilnował także realizacji ogrodzenia kościoła oraz dawnego cmentarza przykościelnego.

W latach 1996-1998 przeprowadzono także konserwację ołtarza głównego z 1759 r. (konserwatorzy: Konstanty Polit, Małgorzata Krymarys, Filip Rut i Elżbieta Karzyńska-Rut) oraz najcenniejszych obrazów i paramentów stanowiących wyposażenie świątyni (konserwatorki: Kinga Kuzemczak i Iwona Trzaskalik-Kolarczyk z Pracowni Konserwatorskiej Muzeum Archidiecezjalnego w Krakowie)⁵⁴.

W roku jubileuszowym, 9.06.1998 r. zorganizowana została staraniem Parafii Wielickiej, Rektoratu św. Sebastiana oraz Muzeum Zup Krakowskich w Wieliczce sesja naukowa: „400 lat kościoła Św. Sebastiana w Wieliczce”⁵⁵. Muzeum przygotowało wówczas wystawę, na której zaprezentowano dzieła sztuki i obiekty bezpośrednio związane z dziejami wielickiej świątyni, jak i eksponaty przedstawiające kult św. Sebastiana na terenie Archidiecezji Krakowskiej i Diecezji Tarnowskiej⁵⁶.

W 2003 r., z inicjatywy ks. L. Łukaszewicza, krakowska Firma SUPO – CERBER zamontowała w świątyni – opracowany przez siebie – system gaśniczy „FOG”, wykorzystujący mgłę wodną jako czynnik gaśniczy⁵⁷.

W 2009 r. nowy rektor kościoła ks. Mateusz Rys, w porozumieniu z ks. Zbigniewem Gerle, proboszczem wielickiej parafii św. Klemensa, której częścią do 30.11.2013 r. był rektorat⁵⁸, przystąpił do przygotowania kompleksowych prac budowlanych oraz konserwatorskich, trwających do obecnych dni.

The outbreak of World War II interrupted the administrative proceedings and the case was resumed after ten years, in response to the application of the Municipal Management of Wieliczka from 29 December 1946, in which it was stated that the “caretakers – patrons and managers of the church” are jointly the municipality of Wieliczka and the Roman-Catholic parish in Wieliczka⁴⁹.

On 8.10.1947, the VMC in Krakow, Józef Dutkiewicz⁵⁰, acknowledged the church of St. Sebastian as a monument on the basis of art. 1, 2 and 3 of the Order issued by the President of the Polish Republic on 6 March 1928 *concerning monument protection* (Dz. P.U.R.P., No 29, pos. 265)⁵¹.

The decision acknowledging the church to be a monument resulted in resuming the administrative search for resources and materials for restoration of the church and its surroundings; however, no serious renovation work was undertaken. As a curious side note, let me quote an application of the Municipal Management of Wieliczka from 3. 08. 1949 addressed to the VMC in Krakow for permission to *shingle the roof and the dome over the porch in the church of St. Sebastian*. Despite a positive reply from the conservator Józef Dutkiewicz, shingles were not purchased.

In 1969, rev. Kazimierz Gałoński, the then vicar of the parish of St. Clemens in Wieliczka, to which St. Sebastian’s church always belonged, purchased an adjacent plot at 23 Św. Sebastiana Street⁵² from the Nawrot family, and adapted the small house located there to serve as the living quarters for the rector taking care of the church.

5. RESTORATIONS OF THE CHURCH IN THE YEARS 1996-1998 AND SINCE 2009

Before the celebrations of the 400th anniversary of the church consecration which were held in June 1998, owing to the efforts of the church rector at the time, rev. Lucjan Łukaszewicz, the electric wiring had been checked and replaced, a part of metal-sheet covering was exchanged, the most damaged west part of the church roof was renovated, as well as the damaged part of the covering of the bulbous dome over the west porch⁵³. The Rector also supervised the realisation of the fencing around the church and the former churchyard.

In the years 1996-1998, the conservation of the main altar from 1759 was carried out (conservators: Konstanty Polit, Małgorzata Krymarys, Filip Rut and Elżbieta Karzyńska-Rut), as well as of the most valuable paintings and paraments constituting the church furnishings (conservators: Kinga Kuzemczak and Iwona Trzaskalik-Kolarczyk from the Conservation Lab of the Archdiocesan Museum in Krakow)⁵⁴.

In the jubilee year, on 9.06.1998, a scientific session entitled: “400 years of the St. Sebastian’s church in Wieliczka” was organized by the Wieliczka Parish, Rectorate of St. Sebastian and the Salt Mine Museum in Wieliczka⁵⁵. The Museum prepared then an exhibition presenting masterpieces of art and objects directly connected with the history of the church in Wieliczka, as well as exhibits related to the cult of St. Sebastian in the area of the Krakow Archdiocese and the Tarnow Diocese⁵⁶.

In 2003, on the initiative of rev. L. Łukaszewicz, a Krakow Firm SUPO – CERBER installed in the church a firefighting “FOG” system of its own design, which uses water mist as firefighting medium⁵⁷.

In 2009, a new rector of the church rev. Mateusz Rys, in cooperation with rev. Zbigniew Gerle, a vicar of the parish

Ryc. 10. Fragment zniszczonego szalunku ścian prezbiterium i cokolu. Uszkodzone schody betonowe wiodące do zakrystii oraz przypadkowo dobrane drzwi zewnętrzne. Stan w 2010 r.

Fig. 10. Fragment of damaged wall shoring of the presbytery and plinth. Damaged concrete stairs leading to the sacristy and randomly chosen outer door. State in 2010.

Ryc. 11. Zniszczone pokrycie dachu na kruchcie (narożnik pn.-zach), 2010 r.

Fig. 11. Damaged roof covering on the porch (north-west corner), 2010

Ryc. 12. Prace przy wzmocnieniu fundamentów kościoła i zakładaniu drenażu, 2011 r.

Fig. 12. Work on strengthening the foundations of the church and installing drainage, 2011

Po uzyskaniu zapewnienia współfinansowania prac ze strony Urzędu Miasta i Gminy w Wieliczce oraz Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie zlecono wykonanie projektu prac budowlanych oraz szczegółowego programu prac konserwatorskich.

W dokumentacji, której autorami byli arch. arch. Bogusław Kulka i Andrzej Gaczoł, zawarto m.in. podstawowy postulat: *ze stanowiska konserwatorskiego działaniem prawidłowym będzie przywrócenie pokrycia dachów prezbiterium i nawy w całości gontem łupanym modrzewiowym, sortowanym, ułożonym podwójnie. Za przywróceniem pokrycia gontem przemawia – oprócz względów historycznych – również bardzo zły stan dachówki ceramicznej, karpówki z 1907 r. i konieczność jej całkowitej wymiany. Wymianę pokrycia dachów nad prezbiterium, nawą główną, wieżyczką dzwonnicą (pokrytą zniszczonym gontem kwalifikującym się do wymiany), nad pięcioboczną kruchcą północną i nad zakrystią należy bezwzględnie poprzedzić szczegółowym przeglądem wszystkich elementów więźby dachowej, wymianą lub uzupełnieniem zniszczonych jej części oraz zabezpieczeniem środkami grzybo- i ogniochronnymi (n.p. FOBOS M-4, FOBOS M-2, DREWNOCHRON N, INTOX/PPOŻ, OCEAN 441, PALSTOP-D).*

W ostatnich miesiącach 2010 r. projekt prac budowlanych wraz z programem działań konserwatorskich został zatwierdzony przez MWKZ w Krakowie oraz stosowne służby budowlane, a następnie zostały wydane pozwolenia i w 2011 r. rozpoczął się nowy okres w życiu zabytkowego kościoła.

Odsonięto ceglane fundamenty kościoła (pochodzące w większości z początku XX w.) oraz dokonano ich zabezpie-

of St. Clemens in Wieliczka, whose part the Rectorate was until 30.11.2013⁵⁸, began preparations for complex building and conservation work continuing until today. After ensuring financial support for the work on the part of the Municipal Office in Wieliczka and the Lesser Poland Voivodeship Monument Conservator in Krakow, a project of building work and a detailed programme of conservation work was commissioned.

The documentation, whose authors were architects Bogusław Kulka and Andrzej Gaczoł, included e.g. the fundamental principle: *from the conservation viewpoint the proper course of action will be restoring the roof covering over the presbytery and the nave made from larch wood shingle – shake, sorted, and laid double. Besides historical reasons – also the very poor condition of the ceramic beaver-tail roof tiles from 1907 and the need for their complete replacement is an argument in favour of restoring the shingled roof. Replacing the roof covering over the presbytery, the main nave, the bell steeple (covered with damaged shingle in need of replacement), the pentagonal north porch and the sacristy absolutely must be preceded with a detailed examination of all the elements of the roof truss, replacing or filling in the missing sections, and impregnating with fungi- and fire-proofing agents (e.g. FOBOS M-4, FOBOS M-2, DREWNOCHRON N, INTOX/PPOŻ, OCEAN 441, PALSTOP-D).*

In the last months of 2010, the project of building work and the programme of conservation work were approved by the Lesser Poland VMC in Krakow and appropriate construction services, and then the necessary permits were issued, so in 2011 a new period in the existence of the historic church began.

czenia i częściowej wymiany. W kilku miejscach wykonano odcinkowo podbicie łąw fundamentowych z betonu⁵⁹. Równocześnie wykonano sieć instalacji odwadniających wokół obiektu. Szczególną uwagę zwrócono na stronę południową, z uwagi na stromy stok zbocza wzgórza, opadający w kierunku świątyni. W związku z występującym od tej strony szczególnym zagrożeniem zalewowym wykonano – według odrębnych ustaleń – dodatkowy drenaż i system studzienek, celem przechwycenia nadmiernej ilości wód opadowych i ich odprowadzenia. Wokół ścian krypty pod prezbiterium wykonano na całej wysokości zewnętrzzną przepone izolacyjną.

Odbito zniszczone tynki na całej ceglanej podmurówce. Podmurówkę oczyszczono, uzupełniono ubytki w murze ceglany i w spoinach, zahydrofobizowano i pokryto tynkiem renowacyjnym oraz okładziną ceglana, zaaprobowaną przez urząd konserwatorski. W 2011 r. dokonano także przeglądu stanu zachowania belek przyciesia i wymieniono najbardziej zniszczone ich fragmenty oraz wymieniono w całości elementy konstrukcyjne kruchty północnej, stanowiące zagrożenie dla użytkowników kościoła⁶⁰.

W miesiącach letnich 2012 r. usunięto pokrycie dachu z dachówki karpówki oraz zdjęto szalunek na ścianach kościoła, zakrystii i kruchty zachodniej. Dało to możliwość szczegółowego rozpoznania skali zniszczeń biologicznych (drewnojady, grzyby i wilgoć) oraz określenia potrzeb dokonania niezbędnych zabiegów impregnacyjnych. Niektóre, najbardziej uszkodzone fragmenty drewnianej konstrukcji ścian częściowo wymieniono i zabezpieczono przed ponownym niszczeniem.

Wymieniono całkowicie odeskowanie ścian zewnętrznych, z uwagi na bardzo duży stopień zniszczenia desek pochodzących z czasów renowacji kościoła w początku XX w. Przy okazji precyzyjnie odtworzono bardzo zniszczone elementy drewnianego gzymstu⁶¹.

Po usunięciu zniszczonych dachówek dokonano szczegółowego przeglądu i konserwacji więźby dachowej. Jej elementy oczyszczono, wymieniono najbardziej uszkodzone części i całość zabezpieczono przed działaniem szkodników biologicznych oraz pokryto środkami ogniochronnymi⁶².

W trakcie prac związanych z położeniem nowych gontów wykonano izolację termiczną stropów nad prezbiterium i nawą oraz nad przedsionkiem od strony zachodniej (z wełny mineralnej w matach o grubości 20 cm, układanych w warstwie stropowej na zwieszakach montowanych do górnej części belek stropowych, aby nie obciążać sklepienia pozornego). Od spodu wykonano paroizolację, przepuszczalną jednostronnie. Przed ułożeniem izolacji szczegółowo sprawdzono stan techniczny pozornych sklepień, które wykonano w 1906 r. ze starych, używanych desek.

Odreštaurowano i zakonserwowano, a w części odtworzono obramienia okienne i drzwiowe. Z uwagi na ich zły stan techniczny oraz brak możliwości zamocowania dodatkowych zestawów szklanych, termicznych (od strony zewnętrznej okien – przed witrażami) w dotychczasowych skrzydłach okiennych, dokonano ich wymiany, zachowując analogiczne podziały. Zakonserwowano drewniane drzwi zewnętrzne do kruchty północnej oraz wykonano nowe główne drewniane drzwi wejściowe do kościoła, od strony zachodniej. Dawne wrota były nieestetyczne, a przede wszystkim nie spełniały warunków zabezpieczenia obiektu przed kradzieżami. Projekt drzwi zewnętrznych był oddzielnie uzgodniony z MWKZ.

Wykonawcami prac w 2012 r. były firmy: Zakład Stolarski Józefa i Bogdana Dębowskich z Pawlikowic k. Wieliczki oraz

Brick foundations of the church (largely dating back to the beginnings of the 20th century) were uncovered, secured and partially replaced. Sections of concrete lining were added to continuous footing in several places⁵⁹. At the same time a drainage network was installed around the object. Particular attention was paid to the south side, because of the steep slope of the hill descending towards the church. In connection with particular danger of flooding from that side, according to separate arrangements more drainage and a system of wells were added, in order to catch and channel the excessive precipitation water. An external insulation membrane was also made along the whole height of the walls of the crypt under the presbytery.

Damaged plaster was removed along the whole length of the brick underpinning. The underpinning was cleaned, gaps in the brick wall and the joints were filled in, water-proofed and coated with renovation plaster and brick lining, approved by the conservation office. In 2011, the state of preservation of ground beams was checked and their most damaged fragments were replaced, and the construction elements of the north porch, posing a danger for church goers, were completely replaced⁶⁰.

In the summer months of 2012, the beaver-tail roof tiles and the shoring on the walls of the church, sacristy and the west porch were removed. It offered an opportunity for a detailed examination of the scale of biological damage (woodworm, fungi and damp) and determining the indispensable impregnation treatment. Some of the most damaged fragments of the timber construction of the walls were partially replaced and treated against further destruction.

Timbering of the outer walls was entirely replaced, due to the extensive damage to the planks dating back to the church renovation at the beginning of the 20th century. The opportunity was also used to precisely recreate the badly damaged elements of the wooden cornice⁶¹.

After removing damaged roof tiles, the roof truss was thoroughly examined and given conservation treatment. Its elements were cleaned, the most damaged ones were replaced, and the whole was treated against biological pests and covered with fire-proofing agents⁶².

In the course of work connected with laying new shingle, thermal insulation was fitted on the ceilings above the presbytery, the nave and the vestibule on the west side (from mineral wool in 20 cm thick mats, laid in the ceiling layer fixed to the upper section of the ceiling beams, so as not to overload the false ceiling). A vapour barrier permeable one-way was added from the bottom. Before laying the insulation, the technical state of false ceilings which were made in 1906 from old, used planks had been carefully checked.

Window and door frames were restored and conserved, and partially recreated. Because of their poor technical state and no possibility of fitting additional thermal glass panes (on the outer side of windows – in front of stained glass) in the existing window wings, they were replaced but analogical divisions were preserved. The outer wooden door to the north porch was given conservation treatment, and a new wooden door was made for the main entrance to the church from the west. The old main door was unaesthetic, and did not meet the requirements for protecting the object against theft. The project of the outer door was separately agreed with the Lesser Poland VMC.

Contractors for the work in 2012 were the following firms: Zakład Stolarski Józefa i Bogdana Dębowskich from

Ryc. 13. Wymiana pokrycia dachowego oraz szalunku ścian. Widok od strony prezbiterium, maj 2012 r.
Fig. 13. Replacing the roof covering and wall shoring. View from the presbytery, May 2012.

Ryc. 14. Widok kościoła od strony pd.-zach. w trakcie prac, czerwiec 2012 r.
Fig. 14. View of the church from the south-west during work, June 2012

Ryc. 15. Zachodni szczyt nawy oraz fragment niskiej wieży zwieńczonej baniastą kopułą w końcowym stadium prac restauratorskich, czerwiec 2012 r.
Fig. 15. Western gable of the nave and a fragment of the low tower topped with a bulbous dome during the final stage of restoration work, June 2012

Ryc. 16. Widok na kościół od strony prezbiterium i zakrystii (pn-wsch.) po zakończeniu prac, lipiec 2012 r.
Fig. 16. View of the church from the side of the presbytery and sacristy (north-east) after completing the work, July 2012

Ryc. 17. Wnętrze kościoła Św. Sebastiana z widokiem na prezbiterium
Fig. 17. Interior of the St. Sebastian's church with a view towards the presbytery

Zdjęcia o numerach od 10 do 17 wyk. autor artykułu.
Photos number 10-17 were taken by the author of the article.

Firma Usługowo-Budowlana Stanisława Liszki z Witowa (dostawa i ułożenie gontów)⁶³.

W 2013 r. wykonano prace remontowe w krypcie pod prezbiterium kościoła, pochodzącej jak już wspomniałem, z 1. połowy XVIII w. W oparciu o sprawozdanie z badań z 1997 r. autorstwa arch. J. Janczykowskiego, mgr inż. Andrzej Maciejowski opracował ekspertyzę konstrukcyjną stanu technicznego

Pawlikowice near Wieliczka, and Firma Usługowo-Budowlana Stanisława Liszki from Witow (supplying and laying the shingle)⁶³.

In 2013, renovation work was carried out in the crypt under the church presbytery, dating back to the 1st half of the 18th c. On the basis of the research report from 1997, written by the architect J. Janczykowski, engineer Andrzej Maciejowski

sklepienia kolebkowego krypty, na którym widoczne były spękania i zarysowania i wskazał sposób jego zabezpieczenia.

Ceglane sklepienie, zaczynające się na poziomie posadzki, wzmocniono m.in. poprzez przemurowania i wypełnienie spękanych szczelin masami wypełniającymi. Pozwoliło to na usunięcie wtórnych podpór ceglanych, nie spełniających swoich funkcji. Przeprowadzono dezynfekcję powierzchni sklepienia i czołowych ścian ceglanych przy użyciu specjalistycznego środka usuwającego z powierzchni mikroorganizmy (bakterie, glony, grzyby, pleśnie, itp.). Przemurowania ubytków w ceglach i fugach przeprowadzono z zastosowaniem zapraw czysto mineralnych, wg przyjętych technik konserwatorskich. Dokonano hydrofobizacji ścian i sklepień, celem uniknięcia zawilgocenia powierzchniowego oraz wykonano nową posadzkę ceramiczną w całej krypcie⁶⁴. W 2013 r. wymieniono także w całym kościele instalację elektryczną, dostosowaną do aktualnych wymogów bezpieczeństwa.

W najbliższej przyszłości należy wykonać projekt uporządkowania otoczenia kościoła i wówczas m.in. wprowadzić wokół niego opaskę z płyt kamiennych (piaskowiec). Dalsze prace restauratorskie wewnątrz kościoła powinny objąć następujące grupy zagadnień: zmianę systemu ogrzewania (np. ogrzewanie podłogowe w wybranych miejscach kościoła), przegląd i konserwację zachowawczą polichromii Włodzimierza Tetmajera z 1906 r., uporządkowanie wnętrza kruchty zachodniej oraz konserwację cennych elementów wyposażenia: ołtarza bocznego, ambony, chóru organowego i pozostałych, bardzo cennych rzeźb i obrazów.

jowski M.A. prepared an expert opinion on the construction condition of the barrel vault in the crypt, in which there were visible cracks and fissures, and indicated a way for securing it.

The brick vault, starting at the floor level, was reinforced by means of e.g. building over and filling in the cracks with sealing putty, which allowed for removing the secondary brick supports as not fulfilling their function. The surface of the vault and front brick walls was disinfected using a specialist agent which removed microorganisms (bacteria, algae, fungi, mould, etc.) from the surface. Filling in the gaps in bricks and joints was conducted using purely mineral mortars, according to the approved conservation technologies. Walls and vaults were water-proofed in order to avoid damp patches on the surface, and a new ceramic floor was laid in the whole crypt⁶⁴. In 2013, the electric installation was replaced in the whole church to make it comply with the current safety requirements.

In the nearest future the project ought to be drawn to tidy up the surroundings of the church and e.g. introduce a trim from stone slabs (sandstone) around it. Further restoration work inside the church should involve the following issues: replacing the heating system (e.g. floor heating in selected places in the church), examination and conservation to preserve the polychrome of Włodzimierz Tetmajer from 1906, tidying up the interior of the west porch, and conservation of precious elements of furnishing: a side altar, the pulpit, the organ choir and remaining very valuable sculptures and paintings.

tłum. V.M.

PODSTAWOWA LITERATURA

- [1] Brykowski R., Kornecki M., *Drewniane kościoły w Małopolsce Południowej*, Wrocław 1984.
- [2] Chrzanowski T., Kornecki M., *Sztuka Ziemi Krakowskiej*, Kraków 1982.
- [3] Gaczoł A., *Zabytki sztuki w Wieliczce*, [w:] *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1990)*, red. S. Gawęda, A. Jodłowski, J. Piotrowicz, Kraków 1990, s. 333-363.
- [4] Gaczoł A., *Z dziejów konserwacji zabytków na terenie Wieliczki*, *Ochrona Zabytków*, nr 4/ 1992, s. 341-353.
- [5] Grabski M., *Ochrona budownictwa drewnianego. Małopolskie realizacje skansenowskie w końcu XIX i w XX wieku*, Kraków 2012.
- [6] Kocewiak S., Ogrodzki P., Rulewicz J., *Vademecum zabezpieczenia obiektów sakralnych*, Warszawa 2005.
- [7] Kopera F., Lepšy L., *Kościoły drewniane Galicji Zachodniej*, Kraków 1916.
- [8] Kornecki M., *Kościoły drewniane w Małopolsce. Zagadnienia uwarunkowań oraz systematyki typów i form architektury (od średniowiecza do XX wieku)*, Kraków 1999.
- [9] Kornecki M., *Kościół św. Sebastiana na tle panoramy sakralnego budownictwa drewnianego w Polsce*, *Teki Krakowskie*, t. XV, 2008, s. 53-61.
- [10] Łuszczkiewicz Wł., *Poradnik dla zajmujących się utrzymywaniem i restauracją kościołów i kościelnych sprzętów*, Warszawa 1887.
- [11] Muczkowski J., *Ochrona zabytków*, Kraków 1914.
- [12] Nowobilski J.A., ks., *Włodzimierz Tetmajer (1861-1923)*, Kraków 1998.
- [13] Pasierb J. St. ks., *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Warszawa 1995.
- [14] Piotrowicz J., *Dzieje miasta Wieliczki w zarysie (do r. 1918)*, *Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce*, t. VIII, 1979, s. 7-45.
- [15] Wojtkowski J.M., ks., *Zabytki sakralne w świetle ustawodawstwa kościelnego*, *Biuletyn Oddziału Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków*, 2008, z. 6, s. 11-36.

¹ Przeglądu takiego dokonałem w artykule pt. *Zabytki sztuki w Wieliczce*, zamieszczonym w monografii *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, pod red. S. Gawędy, A. Jodłowskiego i J. Piotrowicza, Kraków 1990, s. 333-363.

² Z. Kamiński, *Wieliczka*, Biblioteka Warszawska, 1912, t. III, s. 327.

³ M. Kornecki, *Kościół św. Sebastiana w Wieliczce na tle panoramy sakralnego budownictwa drewnianego w Polsce*, *Teki Krakowskie*, t. XV, 2008, s. 58.

⁴ *Acta visitationum decanatus Vielicensis ex anno 1598...*, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, rkps, nr 9, k. 318; F. Machay ks., *Działalność duszpasterska kardynała Radziwiłła biskupa krakow-*

- skiego (1591–1600), Kraków 1936, s. 112; A. Gaczoł, *Zabytki sztuki w Wieliczce...*, op. cit., s. 341.
- ⁵ M. Kornecki, *Kościół św. Sebastiana w Wieliczce...*, op. cit., s. 53-54 i 57. Wspomniany przez M. Korneckiego, wybitny konserwator Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej Feliks Kopera zapisał: *Jest to budowa zapewne z XVIII wieku, o czym sądzić można z jej charakteru i zabytków, być jednakże może, że stanęła na miejscu starszej, po której odziedziczyła zabytki z XVI wieku z zakresu malarstwa, jeśli nie dostały się one tutaj z parafialnego kościoła; z zakresu architektury z epoki starszej nad wiek XVIII nie znalazłem żadnego szczegółu.* (w:) *Kościół drewniany Galicji Zachodniej*, T. I, z. 3 (opracowali wspólnie F. Kopera i Leonard Lepszy, przy współpracy Stefana Wąsa), Kraków 1916, s. 62. Feliks Boczowski, urodzony w 1804 roku, wielicki fizyk salinarny, zanotował: „Kościół św. Sebastiana z drzewa zbudowany przez mieszczanów z Mierzączki r. 1701.” *O Wieliczce pod względem historii naturalnej, dziejów i kąpieli*, Bochnia 1843, s. 140.
- ⁶ S. Gawęda, *Marcin German – geometra wielicki*, *Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce* (dalej: SMDŻ), t. XII, Wieliczka 1983, s. 109-116.
- ⁷ Na plan F. Ciglera, podzupka wielickiego, zwrócił moją uwagę dr Józef Piotrowicz, za co składam Mu serdeczne podziękowanie.
- ⁸ F. Wołyński, *Średniowieczny kościół w Przytkowicach*, Kraków 1929, s. 8.
- ⁹ M. Kornecki, *Małopolskie kościoły drewniane doby baroku*, część I. Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, XIII, Kraków 1978, s. 216, il. 20. R. Brykowski, M. Kornecki, *Drewniane kościoły w Małopolsce Południowej*, Ossolineum 1984, s. 47 i 90, il. 9 i 53.
- ¹⁰ M. Kornecki, *Kościół św. Sebastiana w Wieliczce...*, op. cit., s. 58.
- ¹¹ F. Boczowski, *O Wieliczce...*, op. cit.
- ¹² A. Gaczoł, *Z dziejów konserwacji zabytków na terenie Wieliczki*, *Ochrona Zabytków* Nr 4 (179), Warszawa 1992, s. 342, il. 1. Rysunki znajdują się w Muzeum Narodowym w Krakowie, w Gabinetcie Rycin i Rysunków Książąt Czartoryskich.
- ¹³ Od 1993 r. Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie.
- ¹⁴ J. Janczykowski, *Kościół św. Sebastiana w Wieliczce – krypta. Inwentaryzacja, ustępne rozpoznanie badawcze*, Kraków czerwiec-lipiec 1997, mpis Archiwum Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie (dalej: Archiwum MWKZ Kraków).
- ¹⁵ K. Polit, *Dokumentacja prac konserwatorskich ołtarza głównego p.w. św. Sebastiana w Wieliczce*, Kraków 1997, s. 6, mpis w Archiwum MWKZ w Krakowie.
- ¹⁶ Taki napis był umieszczony na sputcie od windlady w starych, nieistniejących organach. Cytuję za: F. Kopera i L. Lepszy (oprac.), *Kościół drewniany Galicji Zachodniej...*, op. cit., s. 63-64.
- ¹⁷ Oryginał *Książki rachunkowej dochodów i wychodów. W kościółku św. Sebastiana w Wieliczce Od roku 1902*, znajdujący się w Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Klemensa zaginął. W zbiorach MZK znajduje się kopia *Książki*. Za możliwość zapoznania się z jej treścią składam Dyrekcji Muzeum serdeczne podziękowanie.
- ¹⁸ Nie zapominajmy, że w 1794 r. Magistrat Miasta Bochni, jako patron parafii w położonych nieopodal Krzyżanowicach, przeniósł do tej wsi drewniany kościół z 1746 r., pozostały po skasowanym konwencie bocheńskich bernardynów.
- ¹⁹ Kopia pisma Zarządu Miejskiego w Wieliczce w moich zbiorach.
- ²⁰ L. Młynek, *Dzieje parafii wielickiej w zarysie*, Kraków 1935, s. 49.
- ²¹ Ludwik Młynek (1864–1941), wywodzący się z Sierczy koło Wieliczki, pedagog, działacz oświatowy i etnograf, po wielu latach (w 1934 roku), pisząc wspomniane wyżej *Dzieje parafii wielickiej...*, przypisał sobie inicjatywę utworzenia Komitetu Opieki nad Kościółkiem św. Sebastiana. Pisze również: „Sprawę (ratowania kościoła – AG) uczyniłem głośną w całym kraju. Posłowie St. Połoczek i ks. Stojalowski wnieśli nawet interpelację w Sejmie i Parlamentie austriackim w sprawie konserwacji kościoła św. Sebastiana jako zabytku historycznego w Wieliczce. Otrzymaliśmy nawet odpowiednie subwencje od rządu ówczesnego na odnowienie, które nastąpiło niebawem (...).” *Dzieje parafii...*, op. cit., s. 49-50. Współcześni nie wspominali o tak rzekomo wielkiej roli Ludwika Młynka, zwłaszcza że w latach 1896-1898 był profesorem gimnazjalnym w Buczaczu, a w latach 1898-1914 szkoły realnej w Tarnowie i dopiero 1 IX 1919 objął posadę profesora gimnazjum państwowego w Wieliczce.
- ²² *Książka rachunkowa...*, s. 3.
- ²³ Pismo Komitetu Opieki do Wysokiej C.K. Krajowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie z 1906 roku, maszynopis w zbiorach MZK w Wieliczce.
- ²⁴ *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. II, Kraków 1906, s. 415. Prezesem Grona w latach 1900-1914 był dr Stanisław Tomkowicz (1850-1933), rządowy konserwator zabytków sztuki.
- ²⁵ *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. II, Kraków 1906, s. 430 i *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. III, Kraków 1909, s. 287 i 290.
- ²⁶ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 39.
- ²⁷ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 39.
- ²⁸ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 7.
- ²⁹ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 39.
- ³⁰ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 26, 27, 72-75.
- ³¹ Z. Kamiński, *Wieliczka*, Biblioteka Warszawska, 1909, t. IV, op. cit., s. 537-538. Szczegółowa analiza polichromii wykonanej przez Włodzimierza Przerwę-Tetmajera jest przedmiotem prac ks. dra Andrzeja Józefa Nowobilskiego, dyrektora Muzeum Archidiecezjalnego Kardynała Karola Wojtyły w Krakowie: ks. A.J. Nowobilski, *Sakralne malarstwo ścienne Włodzimierza Tetmajera*, Kraków 1994, s. 69-76, il. 25-29; ks. A. J. Nowobilski, *Włodzimierz Tetmajer (1861-1923)*, Kraków 1998, s. 58-59, il. 100-101. Patrz także: A. Gaczoł, *Zabytki sztuki w Wieliczce*, (w:) *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, Kraków 1990, s. 352-353, il. 73; J. Dużyk, *Ślawa panie Włodzimierzu. Opowieść o Włodzimierzu Tetmajerze*, wyd. II, poszerzone, Kraków 1998, s. 219 i 221.
- ³² *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 75. Do *Księgi* dołączona jest kopia odręcznego opisu prac malarskich oraz renowacyjnych w kościele, sporządzonego przez mistrza Włodzimierza 2.07.1906 r., s. 72-74.
- ³³ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 97.
- ³⁴ A. Gaweł, *Tradycje górnicze Kuczkiewiczów w Bochni i Wieliczce*, SMDŻ, t. III, Wieliczka 1974, s. 94-95. *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 94-95.
- ³⁵ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 78 i 81.
- ³⁶ *Teka Grona Konserwatorów...*, t. III, op. cit., s. 309.
- ³⁷ *Kronika Szkoły Pospolitej Męskiej w Wieliczce*, w posiadaniu Szkoły Podstawowej nr 2 w Wieliczce. Przy okazji zapisu o poświęceniu dzwonnów, Antoni Kosowski (1852-1940), dyrektor Szkoły Pospolitej Męskiej w Wieliczce od 1904 roku, pisząc o pracach restauracyjnych w kościele św. Sebastiana wspomina, że „Włodzimierz Tetmajer pozostał w tutejszym Dyrektorem szkoły w zażyłych stosunkach w Bronowicach”. Kosowski przybył do Wieliczki z Bronowic.
- ³⁸ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 80. Prace przy restauracji dachu i sygnaturki rozpoczęto w 1907 roku, bowiem wówczas, 4 czerwca, otwarto kulę wieńczącą wieżyczkę i odnaleziono łaciński tekst o „ostrzu włóczni”, który opublikował Zdzisław Kamiński w 1912 r.
- ³⁹ *Ibidem*, s. 118.
- ⁴⁰ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 69. Tym samym całkowicie rozebrano XVIII-wieczne organy, pomimo iż reperował je 11.07.1906 r. organmistrz Fall, wywodzący się ze Szczyrzyca (s. 57). Pozostały tylko figury zdobiące prospekt. Kartoteka w Archiwum MWKZ w Krakowie, oprac. przez Ernesta Kubalę w 1985 r.
- ⁴¹ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 117.
- ⁴² W. Gawroński, *Zarys dziejów szkolnictwa w Wieliczce i okolicy w dobie autonomii galicyjskiej (1867-191)*, SMDŻ, t. XIV, Wieliczka 1985, s. 65.
- ⁴³ *Książka rachunkowa...*, op. cit., s. 116-117. Zob. też W. Gawroński, *Działalność niepodległościowa w Wieliczce przed I wojną światową...*, SMDŻ, t. XII, Wieliczka 1983, s. 122.
- ⁴⁴ Ks. dr Tadeusz Kruszyński (1884-1959) teolog, archeolog i historyk sztuki, profesor Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, od 1923 roku konserwator diecezjalny, a później metropolitalny w Archidiecezji Krakowskiej, autor kilkudziesięciu dzieł i rozpraw z zakresu historii sztuki i archeologii. Nie spotkałem jednak w jego pracach uwag o kościele św. Sebastiana w Wieliczce.
- ⁴⁵ S. Pamuła, *Moje wspomnienia*, rkps w zbiorach MZK, s. 2.
- ⁴⁶ Franciszek Widomski (1893-1981), pracownik umysłowy Kopalni Soli, wybitny działacz społeczny, autor nieukończonych pamiętni-

ków *Moje wspomnienia*, mpis w zbiorach rodziny oraz w Zbiorach Specjalnych Muzeum Żup Krakowskich, nr inw. 311.

⁴⁷ Jerzy Remer (1888-1979), od 1.04.1929 do 30.06.1937 pełnił funkcję pierwszego Generalnego Konserwatora Zabytków RP. Od 1 VII 1937 do 30 X 1938 – WKZ w Krakowie.

⁴⁸ Archiwum MWKZ w Krakowie.

⁴⁹ Archiwum MWKZ.

⁵⁰ Józef Dutkiewicz (1903-1968), artysta malarz, historyk sztuki i konserwator malarstwa, w latach 1946-1951 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Krakowie. Decyzja Nr L.K.S.I-3-29/46 zachowana w Archiwum MWKZ.

⁵¹ W 1970 roku następczyni dra J. Dutkiewicza, Wojewódzki Konserwator Zabytków H. Pieńkowska (1917-1976) dokonała aktualizacji dotychczasowych aktów prawnych dotyczących ochrony kościoła i 30 października podjęła decyzję Nr L. Kl.IV-680/32/70 wpisującą do rejestru zabytków pod numerem A-199 „budynek kościoła w całości wraz z najbliższym otoczeniem i drzewostanem na parcelach Lwh 10, I. kat. p.b. 432 i I. kat. p. grunt. 1483 i 1484, gm. kat. Wieliczka”. Decyzją z 31.10. 1970 r. WKZ w Krakowie wpisała do rejestru zabytków pod numerem B-161 zabytki malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego, stanowiące wyposażenie kościoła.

⁵² Patrz wypowiedź p. Marii Nawrot na spotkaniu z cyklu „Wieliczka – Wieliczanie”, 27.12.2012 r. Patrz: Biblioteczka Wielicka, z. 126, s. 25-26.

⁵³ Zezwolenie WKZ w Krakowie z 4 IX 1996, nr 183/96. Wspomniane prace prowadzone były w latach 1996-1997.

⁵⁴ *Dokumentacja prac konserwatorskich ołtarza głównego z 8 XII 1997 r., Dokumentacja prac konserwatorskich przy obrazie Matki Boskiej z Dzieciątkiem w typie „Piekarskiej” z ok. 1450 r. oraz Dokumentacja konserwatorska prac przy obrazach: „Najświętszej Panny Marii ze świętymi Sebastianem i Rochem” i „Świętych Andrzeju, Mikołaju i Katarzynie” z XVI w.* – w zbiorach autora. Prace przy ołtarzu głównym pro-

wadzone były na zlecenie WKZ w Krakowie, którym był wówczas autor artykułu; zaś prace przy obrazach – na zlecenie ówczesnego Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie (dyr. Stanisław Dziedzic).

- ⁵⁵ Referaty wygłosili: dr Marian Kornecki, ks. dr A. J. Nowobilski, dr Łukasz Walczy oraz Andrzej Gaczoł.
- ⁵⁶ J. Kiciński, *Wystawa jubileuszowa 400.lat kościoła Św. Sebastiana w Wieliczce 1598–1998*, MŻK Wieliczka 1998.
- ⁵⁷ S. Kocewiak, P. Ogrodzki, J. Rulewicz, *Vademecum zabezpieczenia obiektów sakralnych*, Warszawa 2005, s. 213-219. W kościele św. Sebastiana zastosowano system gaśniczy „FOG” po raz pierwszy.
- ⁵⁸ Parafia pw. św. Sebastiana w Wieliczce została erygowana od 1.12.2013 r., dekretem ks. kardynała Stanisława Dziwisza, Arcybiskupa Metropolity Krakowskiego z 20.11.2013 r.
- ⁵⁹ Na zły stan fundamentów wskazywała już ekspertyza wykonana w 1983 r. przez studentów z Koła Naukowego Geotechniki przy Instytucie Budownictwa Lądowego b. Akademii Techniczno-Rolniczej im. J. J. Śniadeckich w Bydgoszczy (kopia w zbiorach autora).
- ⁶⁰ Odbioru pierwszego etapu prac, których wykonawcą była wielicka firma: ZRB Romana Koszyka, dokonano w grudniu 2011 r.
- ⁶¹ Dopuszczono zastosowanie miedzianych rynien i rur spustowych, w nawiązaniu do pokrycia w 1911 r. blachą miedzianą wieży na sygnaturkę.
- ⁶² Przed wymianą pokrycia dachu nad nawą dokonano przeglądu i zabezpieczenia konstrukcji sześcibocznej wieżyczki na sygnaturkę z latarnią, zakończonej baniastym hełmem. Zniszczone elementy drewniane wymieniono, a całość stosownie zabezpieczono. Po przeglądzie pozostawiono pokrycie wieżyczki z blachy miedzianej, pochodzące z czasów restauracji kościoła w 1911 r.
- ⁶³ Komisja konserwatorska odebrała prace 12.10.2012 r.
- ⁶⁴ Prace wykonała firma ZRB Roman Koszyk pod nadzorem mgr inż. arch. Bogusława Kulki.

Streszczenie

Zabytkowy drewniany kościół pw. św. Sebastiana w Wieliczce został konsekrowany w 1598 r. Natomiast w literaturze fachowej od początku XX w. istniejąca świątynia datowana jest na wiek XVIII, bowiem proporcja budowli, sposób nakrycia, jak też bardzo wiele szczegółów nie pozwalają datować obecnej budowli wcześniej niż na ten czas. Celem zaprezentowanego artykułu jest przedstawienie analizy przemian rzutu i bryły kościoła w okresie dwu wieków.

Co najmniej dwukrotnie kościół znajdował się w bardzo złym stanie technicznym, groziła mu rozbiórka i przechodził gruntowną odnowę. Pierwsza odnowa (bądź przebudowa) miała miejsce we wspomnianym XVIII wieku, a druga, ale to już restauracja pod nadzorem konserwatorskim – w latach 1903-1914. Tym bardziej godna uwagi, że dokonana z inicjatywy wielickich społeczników, skupionych w społecznie działającym „Komitecie Opieki nad Kościołem Św. Sebastiana”.

Po obszernym omówieniu kompleksowych prac remontowych i konserwatorskich na początku XX wieku, w trakcie których m.in. polichromię w wielickim drewnianym kościele wykonał Włodzimierz Tetmajer, witraże Stefan Witold Matejko, a organy zamontowała firma Rudolfa Haasego ze Lwowa, zaprezentowano w artykule ostatnie kompleksowe prace budowlane i restauratorskie, prowadzone od 2011 r. Dzięki tym pracom, wykonywanym jak i poprzednie sprzed stu lat, z dużym zaangażowaniem, ta piękna, tradycyjna świątynia, w której odbija się historyczna ciągłość uroczych polskich kościołów z drewna, dobrze przetrwa najbliższe dziesięciolecie.

Abstract

The historic wooden church of St. Sebastian in Wieliczka was consecrated in 1598. However, in the professional literature since the beginning of the 20th century the existing church is dated back to the 18th century, because the proportions of the building, its manner of roof covering, as well as numerous details do not allow for dating the present building earlier than to that period. The aim of the presented article is presenting an analysis of transformations of the plan and the bulk of the church during two centuries.

At least twice the church was in a very poor technical state; it was threatened with demolition and completely renovated. The first renovation (or rebuilding) took place in the already mentioned 18th century, and the other which was really a restoration under conservator's supervision – in the years 1903-1914. It was particularly worthy of attention as the initiative was launched by volunteers from Wieliczka, gathered in a “Committee for Protecting the Church of St. Sebastian”.

After a detailed description of complex renovation and conservation work at the beginning of the 20th century, during which e.g. the polychrome in the wooden church in Wieliczka was executed by Włodzimierz Tetmajer, stained glass by Stefan Witold Matejko, and the organ was built by the firm of Rudolf Haase from Lviv, the article presented the last complex building and restoration work carried out since 2011. Thanks to this work conducted like that from a hundred years ago with much commitment that beautiful traditional church which reflects the historic continuation of charming Polish wooden churches will successfully survive the next decades.